

El paisatge empordanès a la narrativa de Maria Àngels Anglada

Per ASSUMPCIÓ HERAS i TRIAS*

Les *Closes* és la novel·la empordanesa de Maria Àngels Anglada, és la seva forma de retre homenatge a la plana que la va acollir i d'on era originari el seu marit, nascut en el si d'una antiga família de propietaris rurals: els Geli de Vilamacolum, que apareixen a la ficció amb el nom de Moragues de Vilasirvent, “no pas lluny de les suaus corbes del riu Fluvià”.⁽¹⁾

L'obra no ens serveix només per retrobar-hi el paisatge de l'Empordà, en un sentit literal, sinó que dibuixa un paisatge humanitzat, poblat de figures amb una manera de viure i de fer que, pràcticament, ha desaparegut. Tot perseguint entre papers l'ombra de la besàvia, Dolors Canals (en realitat, Dolors Batlle), acusada injustament de col·laboració en l'assassinat del seu marit Tomàs Moragues, “molt aviat d'altres ombres van venir a fer-li costat: un poble de morts perdia a poc a poc la seva llunyania i habitava lentament la gran i vella casa, la plaça i els carrers polsosos de Vilasirvent, els camps de regadiu, els aspres i les closes on esperava l'herba just tallada i flairosa entre les vorades de saules i freixes ombradissos”.⁽²⁾

No es tracta només d'una immersió al passat, sinó que hi ha sempre el contrapunt del present, a partir de la sensibilitat de l'autora. Fixem-nos, per exemple, en l'inici del primer capítol: “Abans d'escaltar-la (la Serafina Menor) pujarem al mirador de can Moragues i així us fareu càrrec de l'escenari. No restareu pas decebuts en veure la plana... Sí, mireu-la bé, perquè mai no podem saber si duraran gaire en la seva gràcia vivent aquestes contrades on el cor es detura. El somriure blavís del mar, ja un poc amagat, la ratlla dels aiguamoixos, les vorades d'àlbers i de freixes que clouen els prats, aquesta claror d'avui sense calitja, tot, tot és amenaçat”.⁽³⁾

* Professora de literatura catalana.

1. Totes les citacions fan referència a les *Obres Completes de Maria Àngels Anglada. Volum primer. Narrativa*. Clàssics catalans. Barcelona. Ed. 62, 2001. Pàg. 207.

2. *Ibid.* pàg. 207.

3. *Ibid.* pàg. 209.

Fixem-nos que l'autora no es limita a descriure'ns la bellesa de la vista que s'albira des del mirador, ans al contrari, ens convida a mirar-la bé, ara que encara podem, davant l'amenaça de transformació, de sollament d'aquest paratge.

I és que Maria Àngels Anglada era una persona compromesa amb les causes que considerava justes i utilitzava l'escriptura, aquesta eina que dominava a la perfecció, per denunciar situacions i actituds amb les quals estava en contra, per conscienciar els/les lectors de les seves obres de la necessitat de saber valorar i conservar allò que té un valor històric, ecològic o simplement estètic. La veu narrativa, amb les seves aportacions (que van sempre entre parèntesis a *Les closes*) ens condueix cap al descobriment d'aquests valors, ens hi fa fixar, fa que ens hi deturem i n'apreciem la importància.

Així, a les paraules que acabem de reproduir veiem la por de l'autora que tem que es transformi aquest paisatge que estima a mans de l'especulació immobiliària que, si no s'atura, ens pot deixar sense un dels espais naturals característics de la nostra plana: els aiguamolls.

La novel·la va ser escrita entre el 1974 i el 75, quan aquests havien de ser destruïts per la urbanització Fluvià Nàutic, i fou llavors també que va escriure el poema que va esdevenir emblema de la campanya per la salvaguarda dels aiguamolls de l'Empordà.⁽⁴⁾

Malgrat que l'autora va fer una altra versió d'aquest poema, l'any 1985, més alegre, ja que aquest cop es tractava de celebrar que l'espai natural s'havia salvat,⁽⁵⁾ voldria remarcar el que tenen de profètics aquests versos, si els apliquem, més en general, a la nostra costa i, ara ja, cap a l'interior: “*No espereu respirar: ja, lentament,/ l'home-botxí comença l'agonia*”, perquè, tot i l'optimisme del segon poema, fixem-nos que l'últim vers parla de “*treva, signada amb aire i ales*”, és a dir, fràgil, no sabem si duradora...

Però, com que la poesia no és l'àmbit que m'he proposat d'estudiar, sinó la narrativa, tornem a *Les closes* i al paisatge que n'inspira el títol:⁽⁶⁾ “*... ja em direu si gaires indrets us somriuen més dolçament*”... “*i espereu que se us entortolligui al cor com una heura de lenta creixença*”. A partir d'aquest

4. “Envaireu aquest recer vivent/ que ja de lluny enyoren tantes ales?! No trobarà més l'aigua nodridora/ i els verds amagatalls l'ocell del Nord?! Àlics rosats, amics collverds, adéu,/ Adéu, xic corriol i fredeluga./ princesa acolorida de l'hivern./ Murs de ciment, deixalles, només pols/ seran els nius on bategà la vida./ Però quan haurà mort l'últim ocell./ lassat el vol, a frec d'aigua alterada,/ quan escates d'argent no tindrà el mar/ no espereu respirar: ja, lentament,/ l'home-botxí comença l'agonia.”

“Els Aiguamolls”. Al Grup de Defensa dels Aiguamolls de l'Empordà. Dins *Kyparíssia*, després inclòs a *Columnes d'hores (1965-1990)* Barcelona, Columna, 1990. Pàg. 40.

5. “No han destruït aquest recer vivent/ que ja de lluny enyoren tantes ales./ Aquí retroba l'aigua nodridora/ i els verds amagatalls l'ocell del nord./ Àlics rosats, amics coll-verds, torneu,/torneu, xic corriol i fredeluga./ princesa acolorida de l'hivern./ Murs de ciment i ferro han reculat/ davant dels nius tots bategants de vida./ Com un somriure clar, repès d'ocells/ cansats del vol, a frec de les onades/ i el sol que hi riu, i escates d'or i argent./ Hem aturat la mort en llarg combat/ -una treva signada amb aire i ales.”

“Aiguamolls 1985” dins *Columnes d'hores, op. cit.* pàg. 57.

6. *Obres completes de Maria Àngels Anglada*. Vol. I Narrativa. Clàssics catalans. Barcelona, Ed. 62, 2001. Pàg. 214.

començament, amb personificació i comparació incloses, comença una descripció, que és pura poesia, de l'aspecte de les closes a la primavera, a l'estiu, a l'hivern... on no falten els ocells, éssers animats sempre presents a les pàgines de l'autora,– *“les fredelugues de crestetes airoses”*... *“algun aplec de bernats pescaires”*...– ni tampoc la referència al vent del nord que ens sacseja: *“...quan hi corre la tramuntana com una gran esgarripança”*... He superat la temptació de reproduir tota la pàgina perquè confio que els/les lectors/es d'aquestes ratlles em faran cas i la llegiran; els asseguro que no se'n penediran!

Tot i la bellesa extraordinària de la descripció del paisatge natural, l'autora també ens fa fixar en el que l'home ha modificat, ha construït, com en la presentació del poble de Vilasirvent, en què destaca ...*“la petita església romànica vora els alts xiprers i les atzavares d'una sola florida”* (remarqueu l'epítet). *“Hi ha moltes cases quasi buides: algunes ja mortes, deshabitades, deixades a una lenta destrucció; dues o tres de llogades a passavolants, i altres on el teulat abrigo la solitud d'un vell o d'un matrimoni ja molt gran que té els fills –sempre pocs– a ciutat”*.⁽⁷⁾ Observem de quina manera l'autora ens informa del despoblament rural, del canvi sofert en la població de molts dels nostres pobles. Així, tot i narrar-nos una història passada, no perdem mai de vista el present, la situació actual que l'autora ens convida a constatar.

La “humanització” d'aquest paisatge, com ja hem apuntat, va lligada a una manera de fer que ha canviat radicalment. Fixem-nos, per exemple, com a anècdota, en el vestit de núvia de Dolores Canals: *“una faldilla llarga de seda lila, un giponet curt de vellut, acolorit i fi com la pell dels préssecs, un capell i una mantellina de randes finíssima, blanca”*.⁽⁸⁾ A banda dels canvis en els costums, la intervenció humana en l'entorn comporta l'ús d'un llenguatge determinat, d'una gran riquesa, que malauradament també es va perdre i que trobem ben representat a la novel·la, amb precisió indiscutible: ...*“tot espellofant capces de blat de moro, o tot esclovellant mongetes”*⁽⁹⁾... o bé en l'ús d'expressions i frases fetes, que cada cop se senten menys: *“... si ho vaig barrinant i donant-hi voltes dintre el meu cap”*... *“ara li ho puc repetir amb tots els ets i uts”*, per citar-ne només dues, però n'hi ha moltes, sobretot quan parla la Serafina Menor. I és que la novel·la també és un model de llengua pel que fa a l'ús dels diferents registres que hi ha inclosos: el col·loquial emprat pel personatge esmentat; el periodístic de l'època; el propi de l'advocacia, judicial; el familiar –una mica retòric– de les cartes privades a l'estil del segle XIX; el familiar més actual dels diàlegs a Bellví i, finalment, el literari, usat per la narradora, més ric en recursos estilístics, alguns pròpiament poètics.

I no és només en les descripcions que trobem aquest treball de llenguatge, també en els apartats més narratius, com en el cas del registre

7. *Ibid.* pàg. 209.

8. *Ibid.* pàg. 213.

9. *Ibid.* pàg. 216.

periodístic. Vegem-ne dos exemples: “Fred i gana. Dues paraules despullades: aquestes són les dues característiques d’aquest hivern a moltes llars del nostre país. El preu del blat i l’altura del mercuri dels termòmetres són inversament proporcionals... aquest és, sense exageracions de cap mena, el fosc panorama que observem amb molta tristesa en el nostre Empordà i arreu”.⁽¹⁰⁾

... “Cal esbrinar les causes d’aquest veritable estat de por permanent en què viuen els empordanesos. I nosaltres n’assenyalem dues que ens semblen les més importants: la misèria i la ignorància de tanta gent.(...) En aquesta misèria i també en la ignorància de les lleis morals i cíviques, per manca d’ensenyament, veiem l’arrel d’aquests actes extrems i desesperats que revelen l’endarreriment d’un país...”⁽¹¹⁾

Ambdós exemples, segons la narradora, són traduïts del castellà de la premsa local de l’època, cosa que evidencia el canvi d’estil i, com hem dit, de registre.

Al mateix temps ens adonem de la minuciosa feina de documentació de la situació econòmica, social i política que envoltà l’assassinat de Tomàs Moragues que duu a terme l’autora, de manera que gairebé ens en fem més càrrec llegint la novel·la que llibres d’història. I aquest és, naturalment, un altre dels actius de l’obra: el descobriment de com era la vida a la nostra comarca a mitjan segle XIX i de com hi repercutiren determinats esdeveniments històrics com les guerres carlines o l’arribada de la plaga de la fil·loxera.

Certament l’economia té un pes important a la novel·la, no només com a marc de l’acció, sinó com a mòbil d’aquesta. Vegem com argumenta l’advocat defensor de Dolors Canals les possibles causes del canvi de declaració de la sogra de l’acusada, al llarg del procés: ... “les terres de Vilasirvent són molt bones, llevat dels aspres, i vostè coneix prou bé les collites de blat, blat de moro, mestall, civades i faves que lleven; cal afegir-hi la vinya, realment òptima (...), i sobretot les closes, que han donat nom a la finca, i el bestiar; i comprendrà fàcilment els mòbils, per a mi molt clars, de l’Esperanceta”.⁽¹²⁾

Parlant de les obres que la besàvia va fer a la casa de Vilasirvent, ja solta en el judici i després de refer-se a casa els seus pares, a Bellví (Camallera), quan hi va tornar a viure, tenim una relació d’allò més precisa de la procedència dels materials: ... “es dugueren onze carros de la bella pedra de Figueres, calç de Pont de Molins, rajola de Santa Llogaia, (...) la lluent terrissa de la Bisbal, vermella per a les habitacions, verda per a les canals”.⁽¹³⁾

I és que a nosaltres, els/les empordanesos/es, ens parla de llocs i coses tan properes, tan nostres, que ens hi trobem identificats. Jo encara recordo haver

10. *Ibid.* pàg. 223.

11. *Ibid.* pàg. 222. Fa referència al brutal assassinat de Tomàs Moragues a casa seva, a Vilasirvent, nus argumental de l’obra.

12. *Ibid.* pàg. 235. L’Esperanceta és la mare de Tomàs Moragues i la sogra de Dolors Canals, amb qui no s’avenia.

13. *Ibid.* pàg. 245.

vist a molts pobles: “els grups de dones que el diumenge a la tarda jugaven a cartes –quasi sempre a la brisca– al voltant d’un garbell, en cadires baixes de balca, a la fresca del carrer”.⁽¹⁴⁾ “Era un temps pacient, fet d’hores que semblaven tenir la durada justa, ni de plomes ni de plom”.⁽¹⁵⁾

I els/les figuerencs i figuerenques encara més: s’hi esmenten molts indrets de la ciutat, alguns ja desapareguts o que han canviat d’activitat com “el teatre municipal –als nostres dies Museu Dalí– on els figuerencs acostumaven a escoltar òpera”,⁽¹⁶⁾ o el cafè del Centre, o ca les Marqueses o la Societat Coral Erato o el Centre Republicà Històric –carrer Enginyers, 11– o l’Institut (Ramon Muntaner) “un dels més antics del país” o “el castell inútil de Figueres”...⁽¹⁷⁾ Se’ns descriu una festa literària en què participà el fill petit de la protagonista, amb motiu de la qual hi ha una referència a Damas Calvet “poeta ja d’una certa anomenada” que “va obtenir una copa d’argent i, a més, un guardó extraordinari (...) amb la versificació d’una llegenda del país sobre els aiguamolls de Castelló d’Empúries: “Lo bruel de Castelló”.⁽¹⁸⁾

Val a dir que aquest és un tema que Maria Àngels Anglada reprendrà anys més tard, amb el text de la Cantata *El bruel de l’estany*, que vam poder sentir a la catedral de Castelló d’Empúries, el 23 d’abril passat, amb motiu de la inauguració dels Itineraris al Parc dels Aiguamolls, amb textos de l’autora.⁽¹⁹⁾

Les closes és una novel·la que té molts aspectes per ser estudiats, que poden interessar especialment als qui habitem el mateix escenari, ara ja molt retocat, però que compartim amb l’autora l’amor per aquesta terra, aquest paisatge (que no voldríem tan malejat) i allò que hi han aportat les persones que hi han passat.

Hi ha, a més, una reivindicació de la importància de les petites coses, de les coses humils, de les quals coneixem el nom i aquest coneixement és bàsic per aprehendre l’entorn: “Jo l’acompanyava, molts dies de festa, a passejar sota els pins: m’agradava sentir-hi cantar el vent, olorar les petites plantes que creixien al sotabosc i sentir-li dir el nom de totes; més cap a l’estiu, conèixer els ocells que venien a viure-hi, estadants benvinguts: el siboc, el gaig blavís, l’oriol, menjador de figues, que s’hi amagava...”⁽²⁰⁾

L’autora no s’està de donar les seves opinions, que posa en boca de la narradora amb la qual s’identifica, com per exemple el comentari sobre la injustícia que suposava per a les dones vídues...el paràgraf que els marits catalans, amb força i injusta unanimitat, incloïen en el seu testament en aquella època: “per los molts i bons serveis que n’he rebut i espero rebre’n, deixo la meva cara muller senyora i majora, potent i usufructuària, de tots los meus béns... mentre es conservi vídua de mi i dugui vida honesta”. Aquest

14. *Ibid.* pàg. 243-44.

15. *Ibid.* pàg. 246.

16. *Ibid.* pàg. 247.

17. *Ibid.* pàg. 248.

18. *Ibid.* pàg. 247.

19. Projecte dut a terme per Francesca Romana Ucella, amb el suport de la Càtedra M. A. Anglada.

20. O.C.M.A.A., *op. cit.*, pàg. 270.

desig de manar sobre la dona fins i tot després de la mort era molt corrent – i potser encara ho és–, si he de jutjar pels documents que he remenat durant aquesta temporada”.⁽²¹⁾

Cal dir que aquesta és una novel·la en què la presència de les dones és aclaparadora, elles en són veritablement les protagonistes, no només la besàvia, Dolors Canals, sinó la valenta Claret, la Serafina, l’Elisabeth Cervera, mare de Dolors; la sogra, l’Esperanceta Mixeu; l’Adelaida, la néta predilecta... fins i tot la veu narrativa és femenina. Els homes, en canvi, hi són presents però amb menys relleu, com deia Narcís Pijoan,⁽²²⁾ queden més desdibuixats. Perquè aquesta novel·la és també un homenatge a les dones empordaneses que amb la seva tasca, sovint pacient i callada, han aguantat i han tirat endavant els casals de la nostra comarca: elles eren i són el veritable pilar de la casa i de la família, tot i la situació subalterna que la societat els assignava.

Pel que fa a aquesta darrera consideració, Joan Triadú, en un article a l’*Avui*, en ser premiada *Les closes* amb el Premi Josep Pla, el 1979, diu: “*No ens trobem, doncs, amb la reconstrucció literària d’un episodi ni, per un altre extrem, no llisquem per una superfície fàcil d’imaginacions inspirades en uns fets del passat. Tot plegat és més subtil i, sobretot, és essencialment femení. Hi ha en la literatura (...) una realitat femenina del tractament i de l’acompliment d’un tema, d’una tasca. Uns factors d’afinitat i d’elecció previs determinen ja, sovint, cap a on ha d’anar la creació. No és merament una qüestió de sensibilitat, sinó de més endins, del tot de la persona, és a dir, de natura. La dona, com en Kafka, exerceix de representant (de testimoni o de fil conductor, diríem ara) de la terra, i és amb ella amb qui ens hem d’entendre. Però sense generalitzar, aquesta novel·la reporta uns fets per via femenina”.*⁽²³⁾

Crec que cal estar d’acord amb el que diu Triadú, perquè certament la novel·la ens parla de la transmissió d’un patrimoni, que no és material, de dona a dona, en aquest cas dintre d’una família, però que ho és més per afinitat que no pas per dret successori, l’Adelaida, per exemple, és qui transmet el que li va explicar la seva àvia, perquè, de tots els néts era la que hi va conviure més i la que més s’hi avenia, “*la nineta dels seus ulls*”; en el cas de la narradora-autora, ella no n’és la descendent directa, sinó la besnéta “sobrevinguda” pel casament amb l’hereu de can Moragues, per tant no es tracta d’una herència de sang, sinó de sensibilitat i de solidaritat entre dones que han hagut de lluitar per sobreviure, per tirar endavant els seus, per defensar els seus drets... I no ho han tingut gens fàcil. Per això, perquè és la nostra història, la de les nostres avantpassades empordaneses, n’hem de

21. *Ibid.* pàg. 282.

22. “Els homes, a l’obra de Maria Àngels Anglada, queden sempre desdibuixats, diluïts, tret del més feble entre ells: en Jeroni, l’adolescent esprimatxat de tarannà sensible, la mort del qual als dinou anys provoca unes planes bellíssimes i un clímax estrany, d’una rara grandesa”. Narcís Pijoan, “La prosa de Maria Àngels Anglada”, *El Punt*, 17-5-1979.

23. Joan Triadú, “Maria Àngels Anglada: secrets i entorns”. *Avui*, 31-3-1979.

Imatges de les closes de Vilamacolum, on està ambientada la novel·la homònima.

recollir el testimoni: l'experiència adquirida a partir de les adversitats. En aquest sentit, la vida de Dolors Canals és paradigmàtica. És clar que no són gaires les dones a qui assassinen el marit, a la flor de la vida, i es veuen involucrades en el procés, acusades de complicitat! Però si ens hagués parlat només de problemes d'herències i de desavinences amb la sogra hauríem dit que es tractava només de "qüestions domèstiques", sense interès... La gràcia de l'obra és que ens parla d'un crim i d'un procés, sí, però també de moltes coses més, tal com he intentat d'evidenciar.

Entre elles, del nostre paisatge "animat", és a dir, que es percep amb altres sentits, a més de la vista, tal com ens arriba, al final de la novel·la, en els mots de la mateixa Dolors Canals, reproduïts per la néta: ...*"Si vols que et sigui franca, però, hi ha dues coses que potser sí que trobo a faltar aquí a Bellvis, alguna vegada. Una és la marinada, que ací gairebé mai no arriba, i a Vilasirvent deixava tota la casa fresca com una flor; semblava que em duqués la frescor del mar, que m'agradava d'anar a veure alguna vegada. (...) L'altra cosa que enyoro, Adelaida, és ...aquella flaire d'herba de les closes!"*⁽²⁴⁾

Un altre aspecte que m'agradaria de destacar és l'habilitat amb què l'autora fa esdevenir els indrets, o les persones del passat que hi estan lligades, veritables personatges de les seves obres; és el cas, per exemple, de l'abadia de Vilabertran, on situa la primera part de *Viola d'amore*.⁽²⁵⁾ Vegem-ne algunes mostres:

"La nit del divendres hi havia prou claror –tènue, difusa– per deixar veure el Canigó nevat. La primera i quasi prematura neu de la muntanya no resplendia, simplement es veia una gran taca clara, suspesa entre els turons més baixos i el cel. Ho vaig observar d'esquitllentes, tot conduint sense pressa cap a l'abadia. Ja hi era a tocar. Vell conegut, el campanar il·luminat m'indicava el camí. Alts xiprers obscurs li feien un contrast d'amarga bellesa". (Pàg. 13) (...)

"Em calia entrar, però, a la vella església. Pensava en l'abat Rigall, que fundà el monestir al capvespre del segle onzè, a tocar de la font i el bassiol que ara és tancat, voltat d'àlbers centenaris. Entrant, a mà esquerra, encara tinc temps de rellegir les lletres capitals que ens informen que a la paret de tramuntana reposa l'abat Pere Rigall:

DISCAT QVI NESCIET PETRVS ABBAS HIC REQUIESCIT
NEC TIMEAS FALLI PETRVS FVIT RIGVALLI

I pensava, també, en una altra música que ell de segur escoltava i cantava: les ondulacions del cant gregorià amb la seva mesura vivent i sinuosa, ara gairebé bandejat, al nostre país, del seu marc natural, i no substituït per res que se li pugui comparar". (Pàg. 14)

24. O. C. M.A.A., *op. cit.*, pàg. 302.

25. Les pàgines d'aquesta novel·la fan referència a l'obra completa, ja citada.

Observem que aquí Anglada torna a aprofitar l'avinentesa per fer una reflexió, una queixa i una reivindicació: a les belles esglésies romàniques els escau la música que els era contemporània, el cant gregorià.

L'edifici de l'abadia ocupa bona part de la seva atenció, ja que s'hi refereix amb insistència:

“Molts restaren a fora, decebut, tot mirant la bellíssima façana del palau de l'abat, amb les joies dels cinc finestrals gòtics d'esvelts mainells i la solidesa daurada dels murs emmerletats que féu bastir l'abat Antoni Girgós”. (Pàg. 14)

No hi podia faltar, parlant de Vilabertran, la referència a la famosa creu que s'hi guarda:

“També hi havia algun grup d'espectadors que aprofitaven la curta estona de descans del concert per agombolar-se entorn de la famosa creu romànica de brillants gemmes i camafeus romans, la creu d'argenteria més gran del nostre país, ben protegida ara amb complicats sistemes d'alarma d'un possible robatori”. (Pàg. 24)⁽²⁶⁾

“D'altres, com jo, s'estimaven més de sortir al claustre de quietud acollidora i respirar-hi l'aire net i un xic humit d'aquella nit de setembre. (...) Els vuit arcs de cada costat formaven un marc de repòs, i la claror que els il·luminava deixava veure les columnes i els capitells, amb estilitzades fulles d'acant vincladís, amb altres fulles més petites i fruits de mal distingir. El treball d'aquells escultors anònims era bell i digne de mirar-se amb més llum, de dia...”. (Pàg. 24)

I encara hi ha una altra cosa que ens fa aquesta obra d'Anglada més propera i més entranyable a nosaltres, els empordanesos i les empordaneses, que és la referència a persones conegudes com mossèn Ramon, “el discret rector”, l'Albert Tomàs, la Carme i en Carles Coll, en Jordi Ametlla, el violinista Gonçal Comellas...

Tot això ens fa veure que Maria Àngels Anglada construeix bona part de la seva obra sobre el canemàs del nostre paisatge, que broda amb paraules que ens evoquen, amb els cinc sentits, la nostra manera de fer, de viure i de sentir, perquè sap polsar la corda de la nostra sensibilitat, però també la de la nostra intel·ligència.

El paisatge empordanès que trobem a l'obra d'Anglada no respon a una visió costumista, ni elegíaca, sinó realista, però contemplat a través dels ulls d'una poeta que, no obstant això, sap que és l'home qui intervé de manera decisiva en la seva transformació, que no està subjecta a l'acció del fat, sinó al joc d'interessos i de voluntats que, a partir del lliure arbitri, traça el curs de la història. Llegir les seves obres ens encamina a fer el pas de la contemplació a la reflexió i, potser fins i tot, a l'actuació decidida a favor de la seva salvaguarda. És el nostre patrimoni i no el podem malversar.

26. Aquesta possibilitat de robatori es preveu en el conte *Concert inacabat*, que també se situa a la mateixa abadia de Vilabertran, inclòs en el recull de contes *La daurada parmèlia i altres contes*, pàg. 655 i següents de l'obra completa ja esmentada.